

Hubert Wajs, Jarosław Zawadzki

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

ŹRÓDŁA Z AGAD DO DZIEJÓW UKŁADU POLSKO-SZWEDZKIEGO I ŚLUBU KSIĘCIA JANA WAZY Z KATARZYNA JAGIELLONKĄ Z 1562 ROKU

Po wydaniu Zofii Jagiellonki (ur. 13 VII 1522) za mąż za księcia brunszwickiego Henryka II, co nastąpiło w lutym 1556 r.¹, pozostały jeszcze dwie niezamężne siostry króla Zygmunta Augusta. Były nimi Anna Jagiellonka (ur. 18 X 1523 r.) oraz Katarzyna Jagiellonka (ur. 1 IX 1526), najmłodsza córka królewskiej pary Zygmunta I i Bony. Sprawy ich małżeństw i różne pomysły na związki dynastyczne były kwestią decyzji politycznych i wynikających z nich sojuszy. W połowie XVI w. zmienił się układ sił nad Bałtykiem. Do władzy w Szwecji i Danii doszli młodzi królowie, spokrewnieni ze sobą przez matki, siostry z dynastii sasko-lauenburskiej. W 1559 r. na tronie duńskim i norweskim zasiadł Fryderyk II Oldenburg (ur. 1534 r., syn Doroty), a w 1560 r. koronę szwedzką przyjął Eryk XIV (ur. 1533 r., syn Katarzyny). Nieco wcześniej na tronie moskiewskim zasiadł Iwan Groźny (ur. 1530 r.). Wymienieni władcy urodzili się w latach 30. XVI w. Wszyscy byli zainteresowani Inflantami, które leżały także w orbicie zainteresowań Jagiellonów. Problematyka ta ma bogatą literaturę. Z perspektywy duńskiej naświetlił ją Władysław Czapliński w studium o przymierzu polsko-duńskim z 1563 r.², od strony szwedzkiej zrobił to Ingvar Andersson³, a z pozycji polskiej i szwedzkiej Anna Sucheni-Grabowska w niedokończony, choć podstawowej pracy o Zigmuncie Auguście⁴. Pomijam tu całą skomplikowaną, wielowątkową sytuację polityczną.

W kwietniu 1561 r. do Polski przybyło poselstwo szwedzkie od Eryka XIV, który 29 IX 1560 r. objął tron po śmierci swego ojca Gustawa I Wazy. Przedstawiło ono propozycję mariażu ks. Jana finlandzkiego i Katarzyny Jagiellonki. Książę Jan był najstarszym synem z drugiego małżeństwa Gustawa I Wazy

¹ Zob. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 1, Rachunki królewskie, sygn. 178.

² W. Czapliński, *Polska a Dania XVI–XX w. Studia*, Warszawa 1976.

³ I. Andersson, *Dzieje Szwecji*, Warszawa 1967.

⁴ A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August, król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Warszawa 1996.

z Małgorzatą Leijonhufvud *Eriksdotter* (ur. 21 XII 1537). Jego młodszymi braćmi byli m.in. Magnus (ur. 1542) i Karol Sudermański — późniejszy Karol IX — (ur. 4 X 1550). Ówczesny król Szwecji, Eryk XIV Waza był starszym, przyrodnim bratem księcia Jana. Urodził się w 1533 r. z pierwszego małżeństwa Gustawa I Wazy z Katarzyną sasko-lauenburską. Zygmunt August odpowiedział na tę propozycję wysyłając w lipcu 1561 r. do Sztokholmu na koronację Eryka XIV poselstwo Jana Chrzyciela Tęczyńskiego, starosty lubelskiego, a w styczniu 1562 r. kolejne poselstwo do Finlandii (z Henrykiem von Dohna).

W 1562 r. dzień św. Franciszka (4 X) przypadł w niedzielę. Tego dnia odbyły się w Wilnie zaślubiny Katarzyny Jagiellonki (lat 36) i Jana, ks. Finlandii (lat 24). „Tydzień cały ono wesele trwało”. Były gonitwy, turnieje, koncerty, o czym dowiadujemy się dzięki Marcinowi Kromerowi. Jego ciesząca się popularnością u współczesnych, wydana w 1570 r. *Historija prawdziwa o przygodzie żalostnej Księżęcia Jego M. Finlandzkiego Jana, już na ten czas Szwedzkiego, Gotskiego i Wandalskiego Krola, i Krolewny Jej M. Polskiej Katarzyny Małżonki jego*, jest jednym z niewielu współczesnych źródeł wiadomości o tym wydarzeniu. Nie zachowały się⁵ np. źródła rachunkowe, pozwalające określić koszty tych uroczystości oraz poznać osoby w nich uczestniczące. W przededniu zaślubin (3 X) Jan, król szwedzki i ks. finlandzki, podpisał w Wilnie brulion układu o małżeństwo z Katarzyną, królowną polską⁶, który był negocjowany jeszcze w Kownie, do którego król Zygmunt August przyjechał 12 września na spotkanie swego przyszłego szwagra⁷. Ustalono tam sprawy posagu oraz pożyczki, jaką król zaciągnął u Jana Finlandzkiego pod zastaw 7 zamków inflanckich. Do dokończenia negocjacji Zygmunt August pozostawił Stanisława Karnkowskiego, wówczas referendarza koronnego, a potem, od 1567 r., biskupa kujawskiego — jak go nazywa w tym tekście Kromer, opisujący te wydarzenia już po tej nominacji. W poniedziałek 5 października Katarzyna, infantka polska i ks. finlandzka „*Vilnae in palatio Serenissimi Principi Sigismundi Augusti in hippocausto magno superno versus meridium — ex scheda papyraea in manibus suis habita*” zrzekła się praw dziedzicznych do dóbr jagiellońskich na rzecz Zygmunta Augusta, zastrzegając sobie dziedziczenie po siostrach⁸. Dzięki zachowanemu dokumentowi (a także naniesionym na nim poprawkom) poznajemy obecnych wówczas w Wilnie. Byli to: Walerian Protasewicz, biskup wileński; Jan Andruszewicz, biskup łucki; Mikołaj Radziwiłł „Niger” (Czarny), wojewoda wileński, kanclerz i marszałek litewski; Fabian Czema, wojewoda pomorski; Gabriel Tarło, wojewoda radomski i „magister curie” królowny; Mikołaj Radziejowski, kasztelan gostyniński i również „magister curie” królowien; Anzelm Gostomski, kasztelan wyszogrodzki gdański; Jan Kostka, kasztelan gdański; Eustachy Wołłowicz, podskarbi ziemski litewski; Piotr Myszkowski, proboszcz gnieźnieński i sekretarz wielki królewski; Jan Tęczyński, starosta lubelski i urzędowski; Mikołaj

⁵ Zob. inwentarz wyprawy ślubnej Katarzyny zachowany w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, por. K. Turska, *Wyprawy ślubne dwóch Jagiellonek: Jadwigi (1475) i Katarzyny (1562)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1992, nr 1, s. 5–32.

⁶ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 5496.

⁷ Por. napisane na przełomie XVI i XVII w. dzieło Ł. Górnickiego (*Dzieje w Koronie Polskiej*, Wrocław 1955, s. 121).

⁸ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 5498.

Łaski, krajczy nadworny koronny; Stanisław z Ostroroga, kasztelan międzyrzeczki; Hieronim Sieniawski, kasztelan halicki; Mikołaj Mielecki, starosta grodecki oraz Wojciech Przyjemski, pisarz ziemski kaliski. Instrument notarialny podpisało 5 notariuszy autorytetu papieskiego: Stanisław, syn Tadeusza Karnkowski, Stanisław Gabriel Nakwaski, Augustyn Mikołaj Rotundus, Petrus Royzcius Maurus⁹ oraz Hieronim Makowiecki.

Dopiero po tygodniu hucznych zabaw Jan, książę finlandzki, wystawił w Wilnie dla swej żony Katarzyny dwa dokumenty. Pierwszy, 10 X 1562 r., zabezpieczał oprawę Katarzyny w wysokości 3 tys. talarów rocznego dochodu na prefekturze Abo (Turku)¹⁰, drugi zaś z 11 X 1562 r. zabezpieczał posag i oprawę infantki polskiej Katarzyny na zamku Helmet w Finlandii i na wyspie Aland, na łączną sumę 50 tys. dukatów i 114 tys. złotych węgierskich¹¹. Ponadto ks. Jan zobowiązywał się w ciągu roku uzyskać aprobatę tych warunków przez króla szwedzkiego Eryka XIV.

Książęca para opuściła Wilno w poniedziałek 12 października, udając się do odległej o 300 km Rygi. Jednak z powodu wczesnej zimy port był już zamrznięty. Dłatego Katarzyna udała się drogą lądową do odległego o kolejne 300 km Rewla, z którego 30 XI 1562 r. przeprawiła się do Finlandii.

Na uroczystościach zaślubin nieobecny był książę pruski Albrecht Hohenzollern. Został wprawdzie zaproszony przez królewskiego brata panny młodej listem z 21 IX 1562 r., ale swą nieobecność tłumaczył zbyt krótkim terminem oraz nieodpowiednim stanem zdrowia (*propter temporis angustiam et valetudinem meam*), o czym zawiadomił listownie Zygmunta Augusta¹². Albrecht oczywiście wiedział o tym mariażu co najmniej od 23 IX 1561 r., kiedy pisał do biskupa krakowskiego Filipa Padniewskiego o planach podwójnego połączenia rodów poprzez małżeństwa Anny z Magnusem oraz Katarzyny z Janem¹³. Ponadto Jan, który 19 czerwca wypłynął do Gdańska na statku „Niedźwiedź Finlandzki”, dalszą część drogi do Wilna odbywał łodem i jechał przez Królewiec. I znów — o czym wiemy od Kromera — „król [szwedzki] mu tego [małżeństwa] przez listy bronił, albowiem oba z Magnusem, bratem mieli, obie królowny polskie pojąć; także i do Gdańska króla szwedzkiego pisanie srogie było, aby się wrócił, a tego małżeństwa zaniechał. Magnus także już z drogi ku Gdańsku na morze wrócił”¹⁴.

Należy odnotować pośpiech w organizowaniu tej uroczystości. Jego przyczyny były rozmaicie interpretowane. Władysław Czapliński tłumaczył to nadciągającą

⁹ Roizjusz, przyjaciel Kromera, a zapewne też jedno ze źródeł jego informacji, o których dywagował Janusz Małek, wydawca *Historji prawdziwej* (op. cit., Olsztyn 1974, s. 98 i nn).

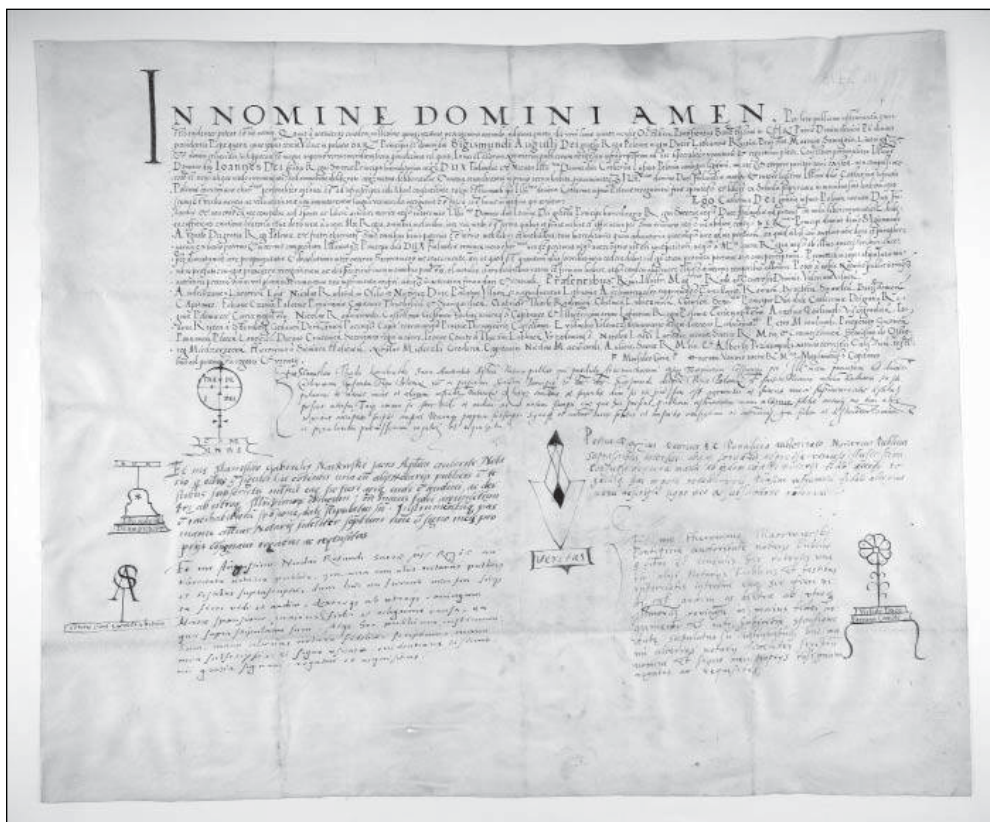
¹⁰ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 5499.

¹¹ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 5497. Jest to czystopis dokumentu nr 5496. Teks został wydany w języku szwedzkim: *Handlingar rörande Sverges historia*, ed. And[ers] Fryxell, Stockholm 1839, s. 65–71. Za kopię tego tekstu oraz za zwrócenie uwagi, że według wydawcy oryginał dokumentu miał znajdować się w Wiedniu, podziękowanie składamy Pani Tuula Hockman z Uniwersytetu w Tampere w Finlandii.

¹² *Elementa ad fontium editiones*, t. 72, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniae spectantia XXXVII pars Ostpr. Fol.*, vol. 46, ed. C. Lanckorońska, L. Olech, Rzym 1989, nr 5454, s. 183–184.

¹³ *Elementa*, t. 72, nr 5311, s. 84.

¹⁴ M. Kromer, *Historja prawdziwa*, s. 27.

Dokument Katarzyny Jagiellonki (Wilno, 5 X 1562 r.).
AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 5498 (fot. K. Zgliński).

zimą¹⁵, natomiast Anna Sucheni-Grabowska matrymonialnymi planami Albrechta Pruskiego wobec Katarzyny¹⁶. Jednak sam Albrecht Hohenzollern swą nieobecność tłumaczył koniecznością odbycia nużącej i długiej podróży. Istotnie dystans dzielący Królewiec od Kowna i Wilna był znaczny (ok. 370 km), a zatem książęcy orszak zmierzający na uroczystości musiałyby pokonywać ponad 30 km dziennie, co wydawało się być męczące dla ks. Albrechta, liczącego już wówczas 72 lata. Niezależnie od tego, wyraźnie daje się zauważyć pośpiech towarzyszący podjęciu decyzji o terminie uroczystości. Król chciał w niej uczestniczyć, a czasu na to miał niewiele. Już na początku września zwołał sejmiki i sejm na 22 listopada do Piotrkowa (ostatecznie obrady rozpoczęto 30 listopada), skierował też uniwersały do senatorów, starostów, urzędników i wszystkich poddanych, nakazujące przedłożenie na tymże sejmie dokumentów dotyczących posiadanych

¹⁵ W. Czapliński, *Katarzyna Jagiellonka (1526–1583)* [w:] PSB, t. 12, s. 218–220.

¹⁶ A. Sucheni-Grabowska, *Niefortunne konkury księcia Albrechta do ręki Katarzyny Jagiellonki*, „Sobótka”, 1996, nr 1–3, s. 54–62.

nieprawie królewsczyzn i urzędów¹⁷. Sam Zygmunt August opuścił Wilno we środę 28 października, czyli 2,5 tygodnia po wyjeździe pary książęcej. Król udał się w długą, bo liczącą niemal 630 km, podróż do Piotrkowa. Orszak królewski przebywał około 25 km dziennie. 42-letni król przybył do Piotrkowa 22 listopada, po 26 dniach od opuszczenia Wilna.

Wspomniano już o zastanawiającym milczeniu źródeł na temat okoliczności zaślubin księcia Jana Wazy z Katarzyną Jagiellonką. Milczenie to jest szczególnie widoczne w źródłach zachowanych w AGAD. Księgi kanclerskie Jana Ocieskiego w Metryce Koronnej są pozbawione wpisów dla 10-miesięcznego okresu pobytu króla na Litwie, przypadającego od stycznia do listopada 1562 r. Inna księga Metryki Koronnej¹⁸ zawiera sprawę lenna pruskiego, a więc wpisy typowe dla ksiąg poselstw. Z kolei w księgach podkanclerskich Piotra Myszkowskiego z interesującego nas okresu jest zaledwie ok. 60 wpisów. Podobnie wygląda zawartość ksiąg poselstw¹⁹: LL 17 za podkanclerstwa Padniewskiego kończy się w lecie 1560 r., na kilka miesięcy przed śmiercią Gustawa I Wazy, potem jest luka aż do LL 20, która zaczyna się w 1568 r., wraz z objęciem tronu przez Jana III, króla szwedzkiego²⁰. Wpisy w pozostałych księgach dotyczą unii lubelskiej (LL 18), księga LL 19 jest późniejsza niż LL 20²¹ (obie powstały za podkanclerstwa Franciszka Krasieńskiego), a kolejna (LL 21) powstała za podkanclerstwa Jana Zamoyskiego, odnosi się już do epoki królów elekcyjnych. Natomiast w księdze oznaczonej sygnaturą LL 22 znajduje się wiele różnych wpisów, głównie z lat 1526–1528, a w księdze LL 23 wpisów z lat 1523–1525. Jak wynika z powyższego, są one znacznie przemieszane. Luki chronologiczne występują w księgach poselstw z lat 1561–1562 (a faktycznie do 1568 r.).

Decyzję o wydaniu za mąż swej siostry Zygmunt August z pewnością musiał konsultować z panami koronnymi i litewskimi. Możemy się domyślać, że szczególnie Radziwiłowie, a zwłaszcza Mikołaj „Czarny”, wojewoda wileński, najbliższy doradca monarchy, powiązani przecież powinowactwem z rodem Jagiellonów poprzez nieżyjącą już Barbarę, byli szczegółowo informowani o przebiegu pertraktacji. W zbiorach radziwiłowskich i innych o proveniencji prywatnej, zachowały się tylko szczątkowe materiały mogące to potwierdzić. Z listów Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła „Czarnego”, pierwotnie przechowywanych w Archiwum Radziwiłłów, z którego „wypłynęły” już w XVIII i XIX w., a obecnie przechowywane są w Bibliotece Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu oraz w Bibliotece Kórnickiej, wynika, że monarcha faktycznie informował swego doradcę o interesujących nas wydarzeniach. Niestety w zachowanych w Archiwum Radziwiłłów (w AGAD) listach „Czarnego” i jego „Rudego” imiennika i kuzyna

¹⁷ A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August*, s. 411, przyp. 33.

¹⁸ AGAD, MK, sygn. 97, k. 145–148; zob. MRPS, t. V, cz. 1, nr 2660–2663.

¹⁹ AGAD, MK, Libri Legationum (dalej: LL), sygn. 17–23.

²⁰ Jan III, król szwedzki do Zygmunta Augusta o objęciu władzy (Helmen, 5 X 1568). AGAD, MK, LL 20, k. 2–3.

²¹ W księdze tej znajduje się kilka interesujących wpisów dotyczących spraw bałtyckich, np. układ pokojowy między Danią a Polską z 5 X 1563 r. (LL 20, k. 43–50v), układ z Erykiem z 1419 r. (LL 20, k. 51–54) i jego potwierdzenie przez Zygmunta I w 1510 r. (LL 20, k. 54–56v) oraz list Zygmunta August do gdańszczan (Lublin, 18 V 1569) w sprawie dostarczenia statku na przewiezienie posłów szwedzkich (LL 20, k. 31v–32).

istnieje kilkuletnia luka, obejmująca także lata 1562–1563. Jeżeli brakuje źródeł współczesnych omawianym zdarzeniom, zrzucić to możemy na karb zniszczeń, jakie objęły archiwa radziwiłłowskie szczególnie w wiekach XVIII i XIX. To samo, w większym jeszcze stopniu, dotyczy innych archiwów prywatnych. Z tych powodów trudno jest wytłumaczyć brak wzmianek o małżeństwie Katarzyny i jego burzliwych losach nawet w sylwach, licznie powstających w XVI i XVII stuleciu (wiele z nich znajduje się w AGAD). Także okres panowania Zygmunta III, syna Katarzyny i Jana i jego potomków nie zaowocował zwiększonym zainteresowaniem losami matki i babki kolejnych trzech królów polskich.

Hubert Wajs, Jarosław Zawadzki, Sources to the Polish-Swedish Agreement and Wedding of the Finnish Duke John Vasa with Katarzyna Jagiellonka (1562) at the holdings of AGAD

Summary

The marriage concluded in Vilnius in 1562 between John, Duke of the Finland from the House of Vasa, and Katarzyna Jagiellonka, sister of the Polish King Sigismund Augustus, proved to be fateful for the history of Sweden and the Polish-Lithuanian Commonwealth. A son born from this marriage, the future King Sigismund III began Vasa dynasty in the Commonwealth. It is puzzling that little sources left to the same wedding and related events. The article summarizes a few references preserved in the archives of Polish and Lithuanian public and private provenance, which are preserved at the holdings of the Central Archives the Central Historical Records.